

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Peter Kulašik
Článok / Article: Päť storočí Machiavelliho Vladára
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov –
UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences
and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

KULAŠIK, P. 2013. Päť storočí Machiavelliho Vladára. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 16, č. 3, 2013. ISSN 1335 – 2741, s. 59 - 81. Dostupné na internete: http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/3_2013/KULASIK.pdf.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

PÄŤ STOROČÍ MACHIAVELLIHO VLADÁRA

FIVE CENTURIES OF MACHIAVELLI'S "THE PRINCE"

Peter Kulašik*

ABSTRACT

Theory and ideas of Great Italian political theorist and political writer- N. Machiavelli, after 500 years since the publication of his famous work *The Prince*, with the main aim to gain and maintain the power, still haven't lost their relevance and uniqueness. In accordance with inspiring Machiavelli reference, taken in connection with the historical context and the international political situation on the Apennine Peninsula, the study reflects the fundamental attributes of Machiavelli's teachings and their importance for the modern political theory. The object of interest is to identify the factors leading to successful statesman and the questions of new state and power - especially with the emphasis on finding the means and methods used to achieve national unity and security. The paper is also dealing with analyze of new political anthropology and it explains the human action, as two primary theories with the most significant effect on the modern political theory. Except of Machiavelli's influence and his primacies based on the rigorous separation of the politics and ethics, or on examination of policy as techniques of power and so on., is in the final part defined range of the so-called „anti-machiavellists,“ there is presented their critical attitudes to the doctrine of Machiavelli's politics.

Key words: Machiavelli, the Prince, Political power, Forms of government, Strong and unified state, Successful statesman, Anthropology, Theory of human action

Úvod

S istým nadhľadom možno povedať, že osudy kníh sú ako osudy politikov. Mnoho kníh zapadlo prachom a mnoho politikov sa stratilo v dejinách. Sú však aj knihy výnimočné, ktoré svojimi myšlienkami a novými, originálnymi pohľadmi poznamenali ďalšie generácie mysliteľov, ale aj obyčajných ľudí. Rovnako tak sú aj politici výnimoční, ktorí sa navždy zapísali do ľudskej pamäti a ich odkaz je inšpiráciou pretrvávajúcou do dnešných dní. *Vladár*, napísaný

---

* Prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc. pôsobí ako profesor v odbore Teória politiky a vedúci Katedry politológie Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika, e-mail: peter.kulasik@umb.sk.

v roku 1513, je knihou politika a politického spisovateľa o politike a o tom, čo je v politike najdôležitejšie – ako si moc získať a ako si ju udržať. V tomto zmysle sa **Machiavelli** stal učiteľom „politikov z povolania“ (M. Weber) a skutočne prvým, kto po dlhom období stredoveku začal pozeráť na politiku „svetskými očami“ (K. Marx). Veľkosť **Machiavelliho** spočíva v tom, že je nepochybne prvým z plejády novovekých mysliteľov, ktorý vysvetľoval politiku v laicistických kategóriách a budovanie štátu považoval za najvyšší cieľ, za pravdivú formu realizácie ľudskej slobody. Veľkosť **Machiavelliho** pochopili ako prví veľkí štátnici: na stole kardinála **Richelieua** spočívali dve knihy, breviár a *Vládca*. O historickom význame osobnosti veľkého Florentána svedčia slová alžbetínskeho filozofa **Francisa Bacona**, ktorý v roku 1605 napísal: „*Sme veľmi zviazaní Machiavellimu a ostatným, ktorí píšú o tom, čo ľudia robia, a nie čo by mali robiť*“.

1 Taliansko a Florencia v období rozkvetu renesancie

Vrcholné obdobie renesancie, pojem, ktorý v roku 1550 pri opise svojho života použil taliansky umelec **Giorgio Vasari**, bolo predznamenané už v 14., ale najmä v 15. stor., kedy došlo v západnej Európe k výrazným civilizačným zmenám vyvolaným rozvojom námornej plavby, vznikom národných štátov, ale i technikou a vedou. Rozličné technické objavy (kníhtlač, kompas, strelný prach, atď.) a objavenie amerického kontinentu **Krištofom Kolumbom** v r. 1492 zrevolucionalizovali život v európskom svete. Veľké objavy a vynálezy vedúce k univerzalizácii európskeho sveta boli len vonkajším prejavom civilizačného pokroku Európanov. Príčiny dramatického vzostupu Európy mali oveľa hlbšie myšlienkové a kultúrno-duchovné korene.

Už od 13. stor. možno vo Francúzsku a najmä v Taliansku pozorovať postupný intelektuálny a vedecký pokrok sprevádzaný odklonom od stredovekého myslenia a čítania. Nový myšlienkový prúd pomenovaný humanizmus sa spočiatku prejavoval ako „znovuzrodenie“ klasického staroveku. Renesancia (tal.: Risorgimento alebo Rinascimento), teda znovuzrodenie antického ducha zahrnulo všetky oblasti umenia (architektúru, maliarstvo, sochárstvo) a vedu.

Antické literárne diela sa čítali a študovali aj v stredoveku. Práce antických autorov boli vo veľkej vážnosti pre ich formálnu stránku, gramatiku, štylistiku a rétoriku. Záujem o grécku a rímsku literatúru nemožno teda považovať za myšlienkovú revolúciu vo vede. Bezprostrednou zásluhou

humanistov bolo to, že študovali antických klasikov aj po stránke filozofickej a obsahovej. Humanizmus sprístupnil niektoré diela gréckych filozofov, myšlienky ktorých mali oveľa bližšie k novoveku, ako názory stredovekých teológov. Najvýznamnejší a najsilnejší impulz, ktorý mal humanizmus na vedecký a myšlienkový rozvoj Európy, však spočíval v obnovení záujmu o svetské záležitosti. Ako príklad môžeme uviesť **Machiavelliho** sekulárnu politickú teóriu a nové prírodovedecké myslenie (**Kopernik, Kepler, Galilei**), ktoré postupne nahradilo aristotelovskú a scholastickú metafyziku.

Humanizmus vyzdvihol predovšetkým všetko ľudské (humanum). Stredobodom myslenia a umenia sa stal človek. Filozofia mala učiť ako žiť šťastne, a nie ako umierať a zaoberať sa problémami nesmrteľnosti duše. Inšpirácia svetskou orientáciou starovekých Grékov a Rimanov viedla k paradoxnej situácii: kresťanskí humanisti entuziasticky prijímali to, čo bolo **sv. Augustínom** označované ako integrálna súčasť satanského štátu. Jeden z najväčších humanistov **Erazmus Rotterdamský** napr. hovorí o **sv. Sokratovi** či o **sv. Cicerovi** bez toho, že by v tom videl niečo neprirodzeného, alebo dokonca svätokrádež.

Renesančný človek veril v Boha – necítil sa však pasívnou bytosťou „božieho plánu“, ale slobodným jednotlivcom, aktívnym tvorcom štruktúr, v ktorých žil a menil ich podľa svojich predstáv a potrieb. Humanizmus bol veľkým vyznaním viery v človeka, v jeho schopnosti, perspektívy a poznávacie možnosti. Základom renesancie sa stal antropocentrizmus – človek ako východisko celého sveta a jeho hlavný hrdina. Úlohy človeka boli naskrze úlohami dočasnými, jeho sláva bola slávou pozemskou. Ideálom renesančného človeka je jednotlivec tolerantný a žičlivý, aktívny, odvážny, talentovaný a schopný vykonávať veľké činy. Hrdinom humanistov bol vynikajúci jednotlivec: veľký učenc, skvelý umelec, neohrozený vojvodca, brilantný politik schopný vládnuť a v prípade potreby meniť politické zriadenie a inštitúcie. Žiadna predchádzajúca epocha neumožnila takéto chápanie individualizmu: väčšina starých politických traktátov videla cestu k lepšiemu svetu apelovaním na zmenu ľudskej povahy a nepožadovala zmenu politického alebo spoločenského zriadenia.

Renesancia zrodila aj inú významnú udalosť na prahu novoveku – reformáciu. Reformácia bola napriek svojej príbuznosti s „kacírstvom“ predchádzajúcich storočí novým a odlišným javom. Mohutný vír reformačného hnutia pohltil najširšie vrstvy obyvateľstva, pričom zvláštna úloha pripadla meštianstvu. V meštianskom vedomí silnelo presvedčenie, že sprostredkovanie

kléru medzi človekom a Bohom nie je potrebné. Skutočné náboženstvo je naopak bezprostredný rozhovor človeka s Bohom v jazyku, ktorý je všetkým zrozumiteľný. Z týchto názorov sa zrodil program „lacnej cirkvi“: odstránenie exkluzívnosti a privilégií kléru, sekularizácia cirkevného majetku, zjednodušenie náboženských obradov. Odtiaľ už nebolo ďaleko k predstave o volenej republikánskej moci a k odmietnutiu monarchizmu. Protestantskí reformátori formulujú názor, že pre kresťanov je jediným vládcom Boh a panovník je obyčajný človek, moc ktorého závisí od vôle národa. Myšlienka o kresťanskom bratstve, idea, že nikto nemôže byť poddaný inému povzbudila predstavy o slobode a všeobecnej rovnosti.

Príchod novoveku sprevádzali aj hlboké sociálne, politické a hospodárske zmeny. Pozoruhodným sa stal ekonomický rozkvet a silnejúce sebavedomie meštianstva požadujúceho zásadné zmeny feudálnych mocenských štruktúr. Kým Anglicko, Francúzsko a Španielsko sa vyvinuli v centrálne riadené absolútne monarchie, Nemecko a Taliansko tvorilo množstvo samostatných drobných kniežatstiev alebo mestských štátov. Talianska Florencia sa v 15. stor. pod vládou **Lorenza de Medici**, nazvaného „il Magnifico“, premenila na nové Atény a baštu renesancie. Z Florencie (prípadne z Arezza) pochádzali básnici **Dante**, **Petrarca** a **Boccaccio**, v dôsledku čoho sa jazyk Florencie vyvinul v súčasnú taliančinu. Florencia bola v roku 1439 miestom zjednocujúceho koncilu rímsko-katolíckej a ortodoxnej východnej cirkvi. Z tohto dôvodu prišlo do mesta množstvo gréckych učencov. Keď v roku 1453 dobyli Turci Byzanciu, mnoho gréckych mysliteľov ušlo do mesta, ktoré bolo pod vládou rodu **Mediciovcov**. Florencia vytvorila priestor pre humanistických učencov, ktorí na základe štúdia gréckych a rímskych textov utvorili nový ideál myslenia a písania. Za vlády **Mediciovcov**, ktorí povolali do mesta **Michelangela**, **Leonarda da Vinci**, **Raffaela** a mnoho ďalších architektov, maliarov a sochárov, zažila Florencia „zlaté obdobie“. Keď **Lorenzo Medici** v roku 1492 zomrel, ovládla Florenciu na krátke obdobie rodina **Soderiniovcov**. Po krátkom ďalšom mediciovskom interregnum pod **Pierom de Medici** a po vpáde francúzskeho kráľa **Karola VIII.** do Talianska, sa vybalansovaný systém rovnováhy (**Machiavelli** hovoril o „Italia bilanciata“) definitívne zrútil.

Machiavelli sa narodil 3. mája 1469 vo Florencii ako syn notára; v tomto meste vychodil školu a tu, ako 23 - ročný zažil smrť **Lorenza il Magnifico**, ktorá znamenala koniec „zlatého veku“. Tu zažil francúzsky vpád a stal sa svedkom kázní dominikánskeho mnícha **Savonarolu**, ktorý v meste

zaviedol teokratickú ústavu. Aj na základe tejto skúsenosti pociťoval **Machiavelli** po celý život hlbokú nedôveru voči cirkvi a jej predstaviteľom. Osud florentského demagóga **Savonarolu** ho presvedčil, že „bezbranní proroci utrpia porážku“. Po uchvátení moci **Soderiniovcami** prevzal **Machiavelli** prvý raz politickú funkciu: ako tajomník „Rady desiatych“, grémia zodpovedného za zahraničnú a obrannú politiku, sa zaoberal vojenstvom a predovšetkým reorganizáciou rozličných žoldnierskych útvarov vedených bezohľadnými a úplatnými condotíermi na milície tvorené toskánskym obyvateľstvom. Okrem tejto úlohy, ktorej sa zmocnil s veľkým elánom, sa zúčastnil viacerých zahranično-politických misí. Počas svojej diplomatickej činnosti sa stretol s mnohými vládcami a v roku 1502 sa spoznal so synom pápeža **Alexandra VI. Cesare Borgiom**, ktorý sa stal vzorom jeho *Vladára* (napriek tomu, že obdivoval **Borgiovu** odvahu a sebavedomie, konečné hodnotenie hrdinu bolo nepriaznivé). Pri výkone politických funkcií si vždy kládol dvojakú úlohu: eliminovať vojenské a bezpečnostné ohrozenie Florencie a súčasne posilňovať milíciu ako garanciu suverenity a bezpečnosti krajiny (**Machiavelliho** vojenská reforma umožnila znovudobytie Pisy). V priebehu svojej diplomatickej dráhy „dospel ku konečnému úsudku o väčšine vodcov“ (Skinner, 1995) a hodnotení motívov ich politických rozhodnutí, čo sa stalo základom pre jeho tóriu ľudského konania.

Smrťou **Alexandra VI.** zmizol **Cesare Borgia** z politickej mapy Talianska. Florencia si mohla vydýchnuť, ale skoro spoznala, že agresívna politika pápeža **Julia II.** je smrteľným nebezpečenstvom pre jej republikánsku nezávislosť. **Machiavelli** bol poslaný do Francúzska, aby bol sprostredkovateľom v konflikte medzi bezohľadne sa rozširujúcim cirkevným štátom a Francúzskom. Vojne sa mu nepodarilo zabrániť. Španielske vojská v spolupráci s medicejským pápežom **Júliusom II.** (Svätá liga z r. 1511) obsadili Florenciu a umožnili návrat rodu **Medici**. **Machiavelli**, obvinený z pokusu o sprisahanie, bol zatknutý, mučený a po prepustení na slobodu sa musel stiahnuť na svoj statok sv. Andrea neďaleko Florencie. Všetky pokusy o návrat do služieb svojich bývalých patrónov boli neúspešné. Ako neskôr napísal v dedikácii k *Vladárovi*, náhle a zle ho zrazila „veľká a krutá nepriazeň osudu“. Zlomený osudom sa aj v posledných rokoch života ako súkromná osoba usiluje o dosiahnutie toho, čo mu bolo celý život najcennejším: bezpečnosť a vojenská sila Florencie. **Machiavelli** zomrel 21. júna 1527.

Krátko po **Machiavelliho** smrti boli vydané jeho dva spisy, *Úvahy o prvej desiatke kníh Tita Lívia* a *Vladár*, ktorými dosiahol svetovú slávu.

Machiavelli nebol len politickým spisovateľom: známe sú aj jeho komédie, spis o *Vojenskom umení* (jediná kniha, ktorá vyšla počas jeho života) a *Dejiny Florencie*, najrozsiahlejšie dielo, ktorým sa zaoberal v posledných rokoch pred smrťou.

S odstupom času možno povedať, že dielo florentského mysliteľa a politika sa odlišovalo od iných, klasických predstaviteľov politickej teórie v troch bodoch: po prvé, je to realistická teória ľudského konania podaná z perspektívy jeho aktérov; po druhé, je to učenie „o vládnutí“ definujúce požiadavky kladené na aktívneho politika; po tretie, je to empirická analýza politiky realizovaná na základe historických udalostí, ale i vlastnej skúsenosti politika a diplomata. Najvýznamnejším **Machiavelliho** prínosom pre novovekú teóriu politiky je nesporne nová politická antropológia a teória konania. Aby sme princípy tejto teórie vysvetlili a konfrontovali s modernými prístupmi, musíme urobiť dva kroky. Po prvé, identifikovať, rekonštruovať a interpretovať jej jednotlivé prvky, po druhé, analyzovať ich v historickom kontexte vtedajšieho Talianska a Florencie.

2 Politika ako prostriedok dosiahnutia moci

Po 15 – ročnom zbieraní politických skúseností, „*keď sa zaoberal štúdiom umenia vládnuť*“, napísal **Machiavelli** svoje majstrovské dielo *Vladár*. Predmetom úvah florentského mysliteľa sú otázky nového štátu a novej moci. V úvodnej kapitole vyčleňuje pojem „panstvo“ a uvádza, že všetky panstvá sú „*bud' republiky, alebo suverénne vladárstva*“. Od počiatku je jasné, že vo svojom výklade sleduje dve línie: primárne ho nezaujíma republikánska forma vlády, ale zriadenie monarchistické a uvádza argumenty zdôvodňujúce vznik nových štátov. Zaujímajú ho monarchovia, ktorí založili nový štát (dali mu ústavu), alebo štát dobyli vlastnými silami (prípadne zdedili) a stáli pred úlohou, ako si svoje panstvo zachovať. To je typická situácia, ktorú **Machiavelli** predovšetkým vo *Vladárovi* analyzuje. **Cyrus, Romulus, Teseus** - a napokon a nie naposledy - **Cesare Borgia**, sú hlavnými protagonistami, ktorí sa stali vladármi „*vlastnou schopnosťou a nie šťastím*“. Schopnosť (virtú) a šťastie (fortuna) sú dva rozhodujúce činitele vedúce k úspechu štátnika. **Machiavelli** píše:

„A ak skúmame ich činy a ich život, zistíme, že šťastie im poskytlo iba príležitosť, ktorá im dala látku, aby jej oni dali formu, akú chceli. Bez tejto príležitosti sila ich ducha by bola bývala neplodná a bez tejto sily príležitosť by bola daromná.“

Úspešný vladár je stelesnený v akomsi „*tiranno virtuoso*“, v

„emancipovanom tyranovi“ (Sternberg, 1984), o ktorého **Machiavellimu** vo **Vladárovi** predovšetkým ide. Toto nové knieža, ktoré musí byť „líškou aj levom“, musí vedieť, že „sú dva spôsoby boja: jeden za pomoci zákonov a druhý za pomoci násilia: prvý spôsob je vlastný ľuďom a druhý zvieratám: pretože ten prvý často nestačí, musí sa použiť aj ten druhý“. **Machiavelliho** pozornosť upútava „principe nuovo“, nový vládca, z jednoduchého dôvodu: z rozličných foriem vlády, ktoré opisuje v 6. kapitole, ho najviac zaujímajú vladárstva „celkom nové“, ktoré sa získavajú a udržujú buď „vlastnými zbraňami a osobnou spôsobilosťou“ alebo „cudzími zbraňami a šťastím“. Taliansko ponúka príklad úspešného využitia kombinácie oboch prvkov synom pápeža **Alexandra VI. Cesare Borgiom**. V 7. kapitole **Machiavelli** píše:

„Kto teda pokladá za potrebné vo svojom novom kniežatstve zneškodniť nepriateľov, získať si priateľov, zvíťaziť násilím alebo ľstou, vzbudiť lásku a strach obyvateľstva, oddanosť a úctu vojakov, zničiť tých, ktorí ti môžu alebo musia škodiť, obnoviť v novej forme staré poriadky, byť prísny a príjemný, veľkomyseľný a zhovievavý, zničiť neverné vojsko, zriadiť nové, udržiavať priateľstvo kráľov a kniežat takým spôsobom, aby ti preukazovali úctu zdvorile alebo aby ti škodili opatrne, ten nemôže nájsť lepšie príklady ako činy tohto vojvodu“

Borgia, ako v tejto kapitole **Machiavelli** obsiahle komentuje, sa stal vzorom inkarnovaného vzostupu, keď si v krátkom čase podrobil Romagnu. Pomohlo mu pritom šťastie: neprepásol vhodný moment konania a jednal podľa virtú, t.j. použil násilie aj lešť. Samotná skutočnosť, že **Cesare Borgia** zostal vládcom Romagne len relatívne krátky čas, nevrhlo podľa **Machiavelliho** žiadny tieň na jeho paradigmatickú funkciu „emancipovaného tyrana“ (Pfetsch, 2012)

V **Machiavelliho** úvahách je základným prvkom idea zmeny – nová alebo zmenená vláda si vyžaduje nové zákony a vládca preto musí byť predovšetkým zákonodarcom, t.j. tým, kto určuje zákony. Vládca zároveň nesmie zabúdať na svoj imidž: musí byť sebavedomým, ale zároveň opatrným. Aké ponaučenia si má vládca pre svoje konanie, v konečnom dôsledku vybrať? **Machiavelli** kladie v tomto zmysle svoju slávnu otázku: „čo je lepšie, budiť lásku, alebo strach?“ Odpovedá príznačne: „bolo by lepšie oboje; pretože to ťažko uskutočniť odrazu, je oveľa istejšie, keď vládca vzbudzuje strach“. Alternatívu, podľa ktorej by bol vládca len „oblúbený“, nezmieňuje jediným slovom. Dôležitým nie je *public relations*, blaho obyvateľov, ale len dobytie a zabezpečenie moci a udržanie štátu. Podľa **Machiavelliho**, ktorý ešte

nepoznal eventualitu demokratických zastupiteľských inštitúcií a rozhodovania na základe organizovaných skupín, muž, ktorý chce vytvoriť novú moc alebo ju zmeniť „musí byť sám“. „Múdry zákonodarca“, píše v *Úvahách*, musí usilovať, aby „mal sám moc v rukách“.

Z tohto hľadiska môžeme Machiavelliho učenie o dobytí a udržaní moci chápať ako „*racionálne, účelové umenie*“ (Sternberg, 1984) ako v danej dobe progresívny koncept konania a „vládcu“ ako „*umelú figúru*“, ako „*emblém*“ charakterizujúci prechodné obdobie renesancie (Pfetsch, 2012).

Machiavelliho štýl a vedecká metóda použitá pri písaní *Vladára* sa rozvinula na základe *studia humanitatis*, jednoty poznania nevyhnutného na vysvetlenie animálnej povahy človeka a ľudskej prirodzenosti ako konštantnej stránky nášho konania. Preto sa **Machiavelli** orientuje na poznanie motívov konania človeka a následne na históriu v jej čistej fakticite. Centrálnym pojmom jeho historického determinizmu je *necessità* (nevyhnutnosť), pojem, ktorým nahradzuje stredoveký *providentia Dei*. Nevyhnutnosť, a nie božia prozreteľnosť určuje dejiny – v tom **Machiavelli** odhaľuje tajomstvo historických udalostí. Nevyhnutnosť histórie vyplýva z jej vnútorných zákonitostí – keď ich človek spozná, sám sa stáva súčasťou historického procesu. Kľúčom úspešnej politiky je prijímať diktát nevyhnutnosti a prispôsobovať svoje konanie dobe. Súbor vlastností, ktoré umožňujú vládarovi, aby sa vždy „tešil priazni Šťasteny“ (*fortuny*) a dosiahol prestíže a moci, je *virtù*. *Necessità* je spojená s *virtù*, t.j. s požadovanou mravnou flexibilitou politika (schopnosťou adaptovať sa na neustále sa meniace podmienky).

Z metodologického hľadiska možno **Machiavelliho** považovať keď nie za zakladateľa, tak za predchodcu empirickej politickej vedy. Spojením dvoch základných stavebných kameňov svojej teórie – *virtù* a *fortuna* – vytvoril novú, pragmatickú koncepciu zvládania konfliktov, ktorej jadro spočíva v premise: šťastní sú len tí ľudia, ktorých konanie sa prispôsobí dobe. S tým sa zmenil aj zmysel *studia humanitatis*: namiesto morálneho zdôvodnenia konania ľudí nás zaujíma strategické konanie vedúce ku konkrétnemu cieľu. Metodologickým východiskom tohto postulátu, ktorý osobitne silno zaznieva vo *Vladárovi*, je diferenciacia medzi tým čo má byť a tým čo je. **Machiavelli** bol prvým (neskôr sa k tejto téme vyjadrili **Hume**, **Kant** a **M. Weber**), ktorý vyvodil z tejto diferencie pre politiku pragmatické konsekvencie, keď zdôraznil potrebu „*písať niečo užitočné*“ a vhodné:

„...a zaoberať sa tým, ako veci v skutočnosti sú, než ako sa javia: je totiž veľký rozdiel medzi tým, ako sa žije,... a tým, ako by sa malo žiť, a ten, kto

si nevšíma, čo sa robí, a radšej sa drží toho, čo by sa malo robiť, skôr padne, ako sa zachová“.

Rozdelením oboch oblastí nevytvoril len východisko pre svoje reflexie na politické témy, ale definoval aj vlastnú bázu na premýšľanie o existencii. Na túto zmenu v metóde musíme nazerať v širšom historickom pozadí: metodologická inovácia spočívala na odmietnutí tradičných autorít a ich dogmatických pozícií. K nim patrilo predovšetkým tvrdenie o jednote politiky a etiky, ktoré platilo ako axióma od antiky až po kresťanský stredovek. Dovtedy tento, pre katolícku cirkev posvätný postulát **Machiavelli** zmietol svojim novým chápaním histórie. Dejiny nie sú božím výtvorom, akceptovanou osudovou nevyhnutnosťou, ale osobitným ľudským konštruktom, realizácia ktorého môže byť zmenená, keď sme schopní vyvodiť z historických udalostí poučenie. **Machiavelliho** jednoducho nezaujímal tradičný kresťanský normativistický svetonázor, ale oveľa viac otázka, ako môžu byť normy pragmaticky (technologicky) využité pre upevnenie status quo štátu. Ako upozornil **Pfetsch**, verbálne odmietnutie prejudikovaných predstáv o poriadku a moralistických výpovedí **Machiavellimu** nebránilo, aby vo svojej teórii normatívne nepoužil empiricky konštatované skutočnosti. Vždy sledoval účel udržať štát, resp. nastoliť národný štát, kde by sekulárna predstava o jeho zriadení fungovala ako najvyššia hodnota (Pfetsch, 2012).

Machiavelliho metóda bola v mnohom inovatívna, induktívna a rétorická, zámerne cielená na praktické pôsobenie. Sprostredkoval poznatky, ktoré sa dali použiť pri konkrétnom politickom konaní. Bola to realistická a laická teória. **Machiavelli** nerozvíjal teoretickú argumentáciu a neponúkal morálne zdôvodnenia pre svoje tvrdenia. Patril „*k malej skupine nesystematických (politických) spisovateľov, ktorí písali o ľudských záležitostiach; vytvoril politické učenie a politickom konaní*“ (Kersting, 2006). Vystupoval ako expert v oblasti „*štátneho umenia*“, presvedčený, že každé opatrenie musíme podrobne preskúmať a objasniť, aby „*nič nezostalo neurčité a neisté*“.

3 Myšlienky o jednotnom talianskom štáte

Zmysel a význam **Machiavelliho** názorov na politiku možno pochopiť len v kontexte medzinárodnej politickej situácie na Apeninskom polostrove a v Európe. Taliansko bolo v období renesancie roztrieštené na vnútorne slabé kniežatstvá a mestské štáty, ktoré boli objektom mocenských výbojov pápeža a zahraničných mocností, najmä Francúzska a Nemecka. V tejto situácii videl

jediné východisko vo vytvorení zjednoteného národného Talianskeho štátu, ktorý by zabránil domácim bratovražedným bojom a zahraničným intervenciám a umožnil prechod od anarchie k silnému a stabilnému štátu (*stato stabili a fermo*). Opakovane vyslovovaná požiadavka národného štátu (v zmysle zjednotenej vlasti), ktorú čítame predovšetkým v 26. kapitole *Vladára*, bola v epoche renesancie vysoko progresívnou koncepciou „krízového manažmentu“. Vo všetkých **Machiavelliho** spisoch nachádzame leitmotív zjednoteného a stabilného štátu, chápaného ako najvyššie dobro. Ako sám lapidárne konštatoval: „*musím o štáte hovoriť alebo mlčať*“. Takmer vo všetkých kapitolách *Vladára*, ale aj *Úvah* autor neustále kladie a hľadá odpovede na otázku, aké prostriedky a metódy máme použiť na dosiahnutie štátnej jednoty a bezpečnosti? Každý občan, ktorý dáva rady svojej vlasti:

„...ak ide o jej bytie či nebytie, potom nesmie uvažovať, či je niečo spravodlivé alebo nespravodlivé, ľudské alebo ukruté, chvályhodné alebo potupné. Bez akéhokoľvek ohľadu na všetko ostatné, musí urobiť také opatrenia, ktoré zachránia vlasť a zachovajú jej slobodu“.

Machiavelli si uvedomoval, že zjednotenie Talianska nie je za danej situácie možné bez prevratu, ktorý nastolí bezohľadnú diktatúru jednotlivca. Len samovládca – knieža môže prekonať separatizmus regionálnych vládcov a oslobodiť trpiacu vlasť. V snahe uskutočniť tento ideál sa nezastavuje pred ničím: je mu ľahostajné, ktoré knieža sa ujme tejto úlohy. Rozhodujúce je, aby ju bolo schopné splniť. V tomto duchu je napísaný *Vladár*, ktorý je akýmsi súborom rád panovníkovi, ako sa chopiť moci a ako si ju udržať.

Ideálom štátnika, ktorý sa stal **Machiavellimu** vzorom úspešného politika bol románsky vojvodca **Cesare Borgia**, ktorý sa usiloval rozšíriť svoje dŕžavy vierolomnými a nečestnými spôsobmi, typickými pre feudálnu epochu neskorého stredoveku. Opisujúc **Borgiu** ako príklad schopného vládcu, načrtol model politikov používajúcich na dosiahnutie svojich cieľov akékoľvek prostriedky. V politike je jediným kritériom úspešnosti štátnika upevnenie moci, rozšírenie hraníc štátu. V slávnej 18. kapitole *Vladára*, ktorá sa stala neskôr terčom kritiky amorálnosti veľkého Florentána čítame:

„Pretože vládár má vedieť napodobňovať zvieratá, musí si spomedzi nich vybrať líšku alebo leva: lev sa neubrání pred pascou a líška sa neubrání pred vlkami. Musí teda byť líškou, aby poznal pascu, a levom, aby zastrašil vlky. Tí, ktorí chcú byť len levom, nerozumejú remeslu. Nemôže a nesmie teda múdry vládár dodržať slovo, keby mu to malo privodiť ujmu a keď už pominuli príčiny, pre ktoré slovo dal“.

V rámci pojednania o stabilizácii a príčinách úpadku republikánskeho zriadenia zamerá **Machiavelli** pozornosť na náboženstvo. Jednu z príčin politického separatizmu, vzniku náboženského sektárstva a morálneho úpadku Talianska videl v rímskej cirkvi. **Machiavelli** smeroval svoju kritiku na obsahovú stránku kresťanského náboženstva a osobitne na kresťanskú etiku. Kresťanstvo vedie k ľahostajnosti voči politickej neslobode, a preto sa jeho víťazstvom a supremáciou nad svetskou mocou končí vláda republikanizmu. Cirkev usiluje o slávu a politický život a starosť o svetské záležitosti je pre ňu podružná: spasenie duše jednotlivca je viac ako politické dobro vlasti. „*Ja milujem vlast viac ako svoju dušu*“, píše v tejto súvislosti **Machiavelli** svojmu priateľovi.

K náboženstvu však nemal odmietavý vzťah. Oceňoval jeho spoločenskú, výchovnú funkciu, pôsobiacu na upevňovanie občianskych cností (*virtù*), ktoré sú základom stability vlád. Výchova k disciplíne a poslušnosti nie je jedinou pozitívnou funkciou náboženstva. Náboženstvo vedie ľudí k jednote, „*dobrych ľudí posilňuje a zlých zahanbuje*“. Náboženstvo je sociálnym prvkom integrujúcim všetky individuá a všetky sociálne a politické oblasti konania do jedného hodnotového systému zaisťujúceho stabilitu spoločnosti.

Sila náboženstva je veľká, ale musí byť podporená silou štátu. V protiklade k tradičnému (stredovekému) transcendentálne zdôvodnenému náboženstvu a s ním spojenému morálnemu kódexu, podľa ktorého mu má byť štát podriadený (o čo sa usiloval **Savonarola**), **Machiavelli** zaujíma sekulárnu pozíciu. Na rozdiel od stredovekého chápania, v ktorom bolo posledným cieľom štátu, je náboženstvo pre **Machiavelliho** prostriedkom politiky a vládnutia (*instrumentum regni*). Slúži len na zachovanie a zväčšenie štátu a uľahčuje realizáciu politiky „v zlých časoch“. V skutočnosti nebolo náboženstvo pre **Machiavelliho** zaujímavé (ani jeho význam pre veriacich ľudí). Je len užitočným inštrumentom slúžiacim k posilneniu občianskych cností a disciplíny. Primárnym v jeho myslení nie je transcendentálne zdôvodnená morálka, ale celkom svetská požiadavka bezpečnosti a udržateľnosti štátneho poriadku v podobe zjednoteného štátu. Toto funkcionalistické chápanie náboženstva malo v politickej filozofii novoveku svojich nasledovníkov v **Spinozovi** a **Rousseaovi**.

Pre **Machiavelliho** názory je príznačné, že pre dosiahnutie najvyššieho cieľa, zjednotenej talianskej vlasti v podobe absolútnej štátnej moci, nie je dôležitou preferenciou určitého politického zriadenia. Jednotlivé štátne formy, či už dobré (jedinovláda, vláda najurodzenejších a vláda ľudu) alebo zlé (tyrania, oligarchia a anarchia) sú nestabilné, pretože niet „*prostriedku, ktorý by mohol*

zabrániť, aby sa pre veľkú podobnosť, ... jedna forma nezvrhla na formu opačnú“. V tomto kruhu lability sa „krútili a krútia všetky štáty. Ale zriedkakedy sa vrátia späť k rovnakým vládnym formám, lebo nijaký štát nemá toľko životnej sily, aby vydržal niekoľko ráz túto zmenu“. Sám bol prívržencom zmiešanej republiky (*republica mixta*), t.j. najstabilnejšej formy zlučujúcej prvky monarchie, aristokracie a vlády ľudu. Toto stanovisko vychádzalo z Polybia a z obdivu k ústave rímskej republiky. U **Machiavelliho** nachádzame aj vyhlásenia o úlohe ľudu pri obrane slobody a prednostiach demokracie. Bolo by však chybou ich chápať doslovne. Nesporná je len idea o prednostiach republiky pred monarchiou.

Zvláštnosť **Machiavelliho** úvah o formách štátu spočívala v tom, že zmiešanú republiku považoval za výsledok a súčasne i prostriedok dosahovania konsenzu záujmov súperiacich sociálnych skupín. Takýmto príkladom bola **Lykurgova** ústava Sparty (mimoriadne stabilný štát, ktorý sa „udržal v úplnom pokoji na veľkú slávu zakladateľa vyše osemsto rokov“()), alebo **Solónove** demokratické zásady, podľa ktorých žili Atény takmer sto rokov. Šťastným príkladom je aj staroveký Rím, ktorý bol kombináciou monarchie, aristokracie a demokracie. „Rím neodňal kráľovi všetku moc, aby ju dal ľudu. Udržoval zmiešanú formu vlády, a tak sa stal dokonalou republikou“.

Všetky politické zriadenia rozdeľoval na dva základné typy: republiku a jedinovládu. Republika najlepšie zaručuje stabilitu politickej moci a zabezpečuje všeobecnú slobodu. Vyplýva to z toho, že základom tohto zriadenia sú všeobecne rešpektované zákony vymedzujúce celok štátnej činnosti. Zákony sa však musia opierať o silu. Ani najlepší štát, ktorý nedisponuje silou, je len „nádherný palác bez strechy“.

Politickú formu republikanizmu označoval **Machiavelli** ako *vivere politico* alebo ako *vivere libero*. Republika je slobodným politickým zriadením pretože je to politický a spoločenský poriadok, v ktorom nestranné zákony zabezpečujú všeobecný blahobyt a spravodlivosť, úrady sú obsadzované podľa zásluh a rovnosť a sloboda sú hájené pred zneužitím moci. Republika je životnou formou (*vivere libero*), pretože jej princípmi sú *bene ordinati*, dobré zákony, ústavné inštitúcie a zvyky. V republike neexistujú žiadne formy osobnej moci, svojvôľa je nahradená zákonmi a mravmi. **Machiavelliho** republika nebola ako **Platónova** *Politeia* zriadením spočívajúcim na princípoch spravodlivosti. Republika je najlepším možným politickým poriadkom, a nie realizáciou princípov spravodlivosti. V kríze, pri hroziacom rozpade spoločenských štruktúr, nastáva hodina politického hrdinu.

Opakom poriadku *vivere politico* je tyrania, ktorá spočíva na násilí uplatňovanom proti jednotlivcom a je ničím neobmedzenou absolútnou mocou (*potesta assoluta*) jedinoviadcu. Ako protipól meštianskej politickej formy života stavia **Machiavelli** novú formu vlády (*principe nuovo*) reprezentovanú novým vladárom. Pri jej charakterizovaní nikdy nepoužíva pojem *politico* alebo *civile*, čím naznačuje, že nový vladár nie je politickým výtvorom: je výplodom krízy, do ktorej republiku uvrhol tyran, ktorý ju využíva k uchopeniu moci a k nastoleniu nového ústavného a politického poriadku. **Machiavelliho** myšlienky o republikánstve, z ktorých mnohé možno chápať ako rady vladárovi, sa zaoberajú návrhmi ústavných inštitúcií, zákonov, mravov a obyčajov. Častokrát ide o akúsi ústavnú komparatistiku vychádzajúcu zo skúseností Ríma, Benátok a Florencie – vždy v nich však rezonuje rímsky *vivero politico*.

Machiavelliho úvahy o štátnej moci a formách politického zriadenia ukončili jednu etapu vo vývoji politického myslenia, resp. boli prvým krokom k mysleniu novovekému, svetskému. Názory, ktoré predkladal čitateľovi, opieral o pozorovanie – závery všeobecného charakteru sú vždy výsledkom analýzy jednotlivých faktov (podobnú metódu vidíme neskôr u **Tocquevilla**, ktorý sa však obmedzoval na komentovanie skutočností). Tento osobitný (niekedy knižný) empirizmus je dôvodom, prečo sa s odstupom času môžeme niekedy len ťažko stotožniť s jeho názormi. Jeho veľkosť spočíva v tom, že bol nepochybne prvým z plejády novovekých mysliteľov, ktorý chápal politiku ako techniku moci, štát v užšom zmysle slova ako organizáciu moci a násilia a budovanie štátu za najvyšší cieľ, za opravdivú formu realizácie ľudskej slobody.

4 Antropológia a teória ľudského konania

Humanistický a renesančný obraz človeka bol predstavovaný v dvojakej podobe. Na jednej strane je to prehnaný optimizmus a bezhraničná dôvera v ľudské schopnosti sebariadenia a sebakontroly, na strane druhej vidíme tristnú a pesimistickú koncepciu človeka ako bytosti usilujúcej sa uspokojiť svoje základné potreby bez ohľadu na ostatných.

Na rozdiel od neskorších osvietenecých politických filozofov, ktorí analyzovali správanie človeka v hypotetickom prirodzenom stave, **Machiavelli** pri rozvíjaní myšlienok o jednotnom talianskom štáte ako najvyššej hodnoty nedefinoval vlastné antropológické premisy. Ako dôsledný realista oddelil politiku od etiky a politiku skúmal ako techniku moci, ako určitý druh

manipulácie s ľuďmi. Politika a morálka sú dve celkom odlišné sféry, v ktorých pôsobia odlišné kritériá a hodnoty. Ľudia prejavia „svoju zvrátenú povahu, kedykoľvek sa im naskytne príležitosť“ a neurobia „nikdy nič dobrého, ak nie sú na to prinútení“. Túto lekciu sa musí štátnik naučiť ako prvú. Pesimistické hodnotenie povahy človeka a realizmus, ktorý prenikal do podstaty vecí vystihujú rady a varovania štátnikovi, ktoré čítame v XV. kapitole *Vladára*: človek, „ktorý sa chce v každom smere ukázať dobrým, musí zahynúť medzi toľkými ľuďmi, ktorí nie sú dobrí“.

Pre úspešného politika, ktorý sa chce spoľahlivo orientovať v reálnom svete, je dôležitým, aby opustil svet krásnych fantázií a morálnych úvah, pretože je „veľký rozdiel medzi životom akým je, a životom akým by mal byť“. V tej istej (pravdepodobne najviac citovanej kapitole) čítame tieto slová: múdry vládca nemôže a nesmie „dodržať slovo, keby mu to malo privodiť ujmu a keď už pominuli príčiny, pre ktoré slovo dal. Keby všetci ľudia boli dobrí, táto rada by nebola dobrá; ale pretože sú ľudia zlí a nespĺnili by slovo...ani ty ho nemusíš splniť“. Záver týchto ponaučení je zrejмый: keď žijem medzi vlkmi, sám musím byť vlkom, musím sa pretvarovať a predstierať a keď je to potrebné, „konať neláskavo a neľudsky“.

V tomto antropologickom realizme je explicitne vyjadrená centrálna súčasť **Machiavelliho** reálneho a pragmatického postoja: väčšina ľudí nie je dobrá. Čo ľudí najlepšie charakterizuje je nekonečná závisť a ctižiadosť (*ambizione*). Vyplýva to z toho, že „príroda stvorila ľudí tak, že chcú dosiahnuť všetko, ale všetko dosiahnuť nemôžu“. Keď ľudia niečo dosiahnu, chcú mať viac. Večná nespokojnosť, túžba po moci, bohatstve a prestíži, sú hybnými silami ľudského konania.

Napätie medzi nekonečnou túžbou po materiálnych statkoch a moci a limitovanými možnosťami ich realizácie však nie je nevyhnutnosťou, aby ľudia vo svojom bytí touto diskrepanciou trpeli. Keď chcel byť **Machiavelli** vo svojich radách vládcom zrozumiteľný, nepísal o ľuďoch vo všeobecnosti, ale osobitne o *homo politicus*. Podobne, ako neskôr **Adam Smith** hovoril o *homo oeconomicus*, bez toho, aby pri opise tohto ľudského typu analyzoval ľudskú povahu ako takú, ani **Machiavelli** neskúmal všetky vlastnosti, ktoré konštituovali človeka. Zaujímali ho len špecifické vlastnosti politického človeka. Preto bol *homo politicus*, na rozdiel od „súkromného človeka“ hodnotený podľa jediného kritéria - úspechu.

Machiavelliho záujmom bolo na základe štúdia vlastností človeka objasniť príčiny vedúce k dobytíu moci, nastolenia politického poriadku a jeho

udržania. Aké sú podmienky politického úspechu? Aké sú príčiny politického zlyhania? Ktoré faktory sú rozhodujúce pre východisko politickej akcie? Ako možno poznanie vzájomného pôsobenia týchto faktorov využiť na správne konanie a zabezpečenie optimalizácie politického konania? To sú typické otázky, ktoré sa vynárajú z textu *Vladára*.

Antropologické premisy sa stali základom a súčasne boli ďalej konkretizované v teórii ľudského konania (teórie motívov ľudského konania a spoločenskej kontroly). Štruktúru ľudského konania vysvetľuje pomocou abstraktných a komplexných pojmov: *virtù*, *fortuna*, *necesità* a *occasione*, prípadne *qualità dei tempi*. Tieto štyri termíny tvoria základné stavebné kamene alebo prvky teórie ľudského konania, ktoré nachádzame vo *Vladárovi* a neskôr v *Úvahách o prvej desiatke kníh Tita Lívia*.

Virtu (odvaha, schopnosť, statočnosť, sila) ako výraz politickej energie a kompetencie, ako protiklad korupcie a pasivity, tvorí protipól k *fortune*. *Virtù* je rímska vlastnosť sebadisciplíny a mužnosti. Je racionálne pochopiteľná, obsahuje aj metafyzickú energiu, je *ratio* aj *voluntas*. V súhrne sú týmto termínom označované vlastnosti politického konania človeka vo vzťahu k moci. **Machiavelli** týmto pojmu opakovane označoval hlavnú vlastnosť úspešného a schopného politika a varioval ho s množstvom rozličných synonym, napr. *volunta* (vôľa), *ingegno* (talent), *qualità* (vlastnosť) alebo *ambizione* (ctížiadosť).

Fortuna (šťastie) je termín, ktorým označuje pri konaní prvok nevypočítateľnosti, osudovosti, ale aj šance. Stelesňuje tiež priaznivú alebo nepriaznivú náhodu, osud, či šťastie v pozitívnom alebo negatívnom zmysle. Je protipólom *virtù* a viac alebo menej časťou osudu, ktorý nespočíva v moci človeka. Je to zložka politického konania, ktorá je najmenej vypočítateľná a predvídateľná. V referenčnom (nie v gramatickom zmysle) **Machiavelli** chápe *virtù* ako mužský a *fortunou* ako ženský faktor konania. V predposlednej kapitole *Vladára* **Machiavelli** na túto tému píše:

„...šťastie je totiž ako žena: kto ju chce ovládnuť, musí ju utláčať, biť. A je zrejmé, že ľahšie ju dobyjú takíto ľudia ako tí, čo si počinajú chladne. Preto šťastie, ako aj žena, miluje skôr mladíkov, lebo sú menej ohľaduplní, sú prudší a odvážnejšie rozkazujú.“

Dvojica pojmov *virtù* – *fortuna* zohráva pri pochopení **Machiavelliho** učenia o konaní kľúčovú úlohu. Politické konanie je vždy zápasom *virtù* s mocou *fortuny*, meraním síl medzi subjektívnou schopnosťou konať a osudom. Víťazstvo nad *fortunou* nie je možné bez odvahy, ľstivosti a klamstva; predovšetkým je potrebná schopnosť danú situáciu pragmaticky vyhodnotiť

a dôsledne využiť. Tieto vlastnosti a obratnosť, ktorými možno útokom osudu úspešne čeliť, je to podstatné, čo pod *virtù* **Machiavelli** chápe. Pragmatická výučba vládarov spočíva na programe posilňovania *virtù*, je to akási „politická praxeológia“ (Kersting, 2006). *Virtù* sa môžeme učiť a naučiť. Charakteristickým pre **Machiavelliho** postoj je presvedčenie, že učiteľ *virtù* nemá nič spoločného s učiteľom etiky a morálky.

Tretím článkom pojmovej reťaze teórie konania je *necessità* (nevyhnutnosť, zákon). Tento pojem predstavuje v **Machiavelliho** abstraktne formulovanej teórii pozíciu prírodného zákona, ktorého sa ľudia môžu sčasti zmocniť správnym politickým konaním. Keby existovala len *necessità*, neexistoval by žiadny politický priestor pre konanie. Odolávaním prirodzenému prostrediu a výzvami osudu narastajú požiadavky na subjektívnu vôľu človeka tento tlak zmeniť. *Necessità* tak funguje ako stimulujúci faktor, ako trvalá výzva pre politikov – čím viacej pôsobí, tým sú výzvy silnejšie. Nie samotný človek, ale politický človek nie je nevyhnutnosti vystavený napospas. Človek môže pomocou *ragione*, čiže uznaním historických daností predvídať budúcnosť a tým ju aj ovládnuť. Rovnako aj *fortuna* môže byť zvrátená podobne pomocou *virtù*, t.j. politickou energiou vôle k moci.

Machiavelliho predstava ľudského konania, ako na to upozornil **Pfetsch**, spočívala medzi dvoma extrémami: buď je politické konanie ľubovoľné a náhodné, alebo podľa prírodovedných zákonitostí vypočítateľné. Častejšie má teória konania akúsi formu pravidiel skúseností či pravidiel múdrosti alebo technického umenia vyvodzovaného zo skúseností, ale bez zovšeobecňujúcej povahy. Konanie a činy politikov (*azioni*) je úspešné len vtedy, keď sa uskutoční v správny čas (*tempi*) a v zodpovedajúcich podmienkach (*cose*). Aká stratégia bude úspešná, opatrná alebo agresívna, násilná alebo trpezlivá, ľstivá alebo zdržanlivá, závisí od *qualità de tempi* (časové pomery), t.j. od správnych dobových okolností (Pfetsch, 2012).

Keď **Machiavelli** vo *Vládarovi*, ale aj v *Úvahách* analyzuje konanie ľudí, vychádza z troch hlavných zložiek politickej činnosti, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu a s ktorými musí politik vždy počítať. Po prvé, z politickej situácie, ktorá sa neustále mení a musíme sa jej prispôbovať. Po druhé, z prirodzenosti ľudskej povahy, ktorá je najstabilnejšou zložkou politiky, pretože ľudská povaha sa nemení. Po tretie, z osobnosti politika, ktorý určuje smer politického konania. V každej z týchto zložiek je veľa iracionálneho, ktoré sa vymyká logickým úvahám. Iracionálnou zložkou politiky je predovšetkým *fortuna*, šťastie politika, nevykalkulovateľná súhra náhod.

Machiavelli neustále opakuje, že jedným z najdôležitejších motívov, v ktorom sa prejavuje egoizmus človeka, je chamtivosť a trvalá nespokojnosť, čo zákonite vedie k narastaniu nepriateľstva a napokon k vojne. **Machiavelli** sa k týmto negatívnym vlastnostiam ľudí staval kriticky. Ako politický realista ich však bral na vedomie:

„Všetci spisovatelia, ktorí sa zaoberajú spoločnosťou, sa zhodujú v tom – a história poskytuje na to množstvo príkladov – že ten, kto dáva republike ústavu a zákony, musí všetkých ľudí pokladať už vopred za zlých a musí počítať s tým, že prejavia svoju zvrátenú povahu, kedykoľvek sa im naskytne príležitosť“.

Antropológia spočívajúca na takýchto premisách už logicky neobsahovala žiadne prvky „idealizmu“, ktoré ešte nachádzame v aristotelovskej teleológii, ktorá pri vysvetľovaní ľudskej povahy vychádzala z chápania človeka ako *summum bonum*. Táto morálne – prírodná maxima klasickej filozofie sa stala podľa **Machiavelliho** predpokladov nezmyselnou, pretože jeho koncepcia ľudskej prirodzenosti sprethala všetky zväzky s teleologicky štruktúrovaným chápaním sveta v antike a v stredoveku (kde bol prírodný a ľudský poriadok hierarchicky podriadený účelu). Pre **Machiavelliho** je ľudská povaha charakteristická nenásytnou túžbou po uspokojovaní svojich potrieb. Človek je v jeho očiach nekonečne žiadostivou bytosťou, ktorá je vďaka svojim vlastnostiam neúnavne poháňanou vpred. Človek sa vo svojej nenásytnej žiadostivosti zameriava na všetko – nepozná žiadne vnútorné zábrany, jeho potreby sú neukojiteľné. Nenásytnosť človeka vedie k agresívnej konkurencii, ktorá naráža na obmedzené prírodné a spoločenské limity uspokojovania jeho potrieb, čo vyvoláva v spoločnosti napätú klímu. Pred týmito antropologickými premisami musela predstava klasickej (epikurejskej, skeptickej a stoickej) filozofie s jej životne konformnými ideálmi autarkie, ataraxie a apatie kapitulovať (Kersting, 2006).

Kľúčovým pojmom politickej antropológie, ktorým **Machiavelli** označuje ľudskú žiadostivosť a vášne, je ctižiadostivosť (*ambizione*). Ctižiadostivosť vystupuje v rozličných podobách a môže byť zameraná na rôzne predmety a oblasti. Ctižiadosť je výrazom realizácie vlastných záujmov – v žiadnom prípade neobsahuje prvok ekonomickej racionality, s akým sa možno neskôr stretnúť u **Hobbesa** alebo **Smitha**. Princíp trhového mechanizmu **Machiavelli** ešte nepoznal. Agresivita ctižiadosti môže byť korigovaná len prostriedkami sankcií spoločenského poriadku alebo politickou výchovou.

Ako sme už povedali, **Machiavelli** oproti antickým a stredovekým

mysliteľom skúmajúcich podstatu človeka zmenil uhol pohľadu: človek nie je preňho viac *zoon politikon*, povaha ktorého sa môže najlepšie rozvíjať v mestskom štáte (*polis*), ale predovšetkým ťažko kalkulovateľný rizikový faktor vyžadujúci disciplínu a politickú výchovu. Cieľ, ktorému politická výchova a politické poradenstvo vo *Vladárovi* slúži, označuje **Machiavelli** ako *mantenere lo stato* a možno povedať, že mu zodpovedá aj nová morálka nahrádzajúca tradičnú koncepciu etickej politiky. Konanie a jeho dôsledky sú hodnotené prostriedkami použitými na dosiahnutie cieľov. Politika dáva *mantenere lo stato* samostatný normatívny fundament a moc sa mení na normálny prostriedok politiky. Pre **Machiavelliho** je všetko zamerané na získanie a udržanie moci – konanie nového vládcu je v tomto zámere spojené s bezpodmienečnou afirmáciou moci a odtabuizovaním násillia. Pre stabilizáciu a legitimizáciu postavenia vládára nie je moc ničím iným ako politickým prostriedkom. Moc je v politickej oblasti to isté, ako peniaze v oblasti ekonomickej.

Úspešný vládca je schopný efektívne použiť akékoľvek prostriedky násillia a manipulácie. Vo *Vladárovi* nachádzame celý rad „realistických“ receptov štátnického a politického vládnutia. Nebolo by však správne, keby sme **Machiavelliho** politickú antropológiu a teóriu ľudského konania redukovali len na manipuláciu „zlých“ ľudí. Pri vhodnej politickej výchove môžeme vzbudiť u občanov aj pocity patriotizmu a záujmu o všeobecné blaho.

Machiavelliho čisto inštrumentálne chápanie násillia odrážalo „vysídlenie“ morálky zo stredovekého sveta. Podobne ako neskôr **Hobbes** bol pri zvažovaní mocenských prostriedkov politického zápasu zbavený akýchkoľvek predsudkov. Pri úvahách nad vlastnosťami vládára vyslovuje slávnu „mocensko-technickú“ korektúru etického programu výchovy štátnika: nie odvaha a schopnosť garantuje politický zisk, ale viera ostatných, že tieto vlastnosti má. **Machiavelli** ide ešte ďalej keď tvrdí, že vládár nemusí mať vynikajúce vlastnosti, pretože ak ich má a vždy ich uplatňuje, tak mu škodia:

„Ak sa iba zdá, že ich má, sú mu užitočné. Ak je súcitný, verný, ľudský, pobožný, úprimný, dobre, nech je, ale musí byť tak us pôsobený, aby, ak potrebuje takým nebyť, vedel a mohol konať opačne...ľud má zmysel pre to, čo vidí a pre výsledok; a na svete je len ľud. Tých málo sa uplatní iba vtedy, keď sa tých mnoho má na koho spoliehať“.

Vládár, píše **Machiavelli**, sa musí snažiť „vyhnúť všetkému, čím by vyvolal nenávisť a opovrhovanie...a ostatné nehanebnosti mu nebudú nijako nebezpečné“. Predovšetkým sa však vládár musí naučiť schopnosti „nebyť dobrým“ a podľa príkazu nevyhnutnosti sa „vedieť obracať, ako duje vietor a ako

mu veľí šťastie;...nesmie sa odťahovať od dobra, ak môže, ale musí použiť zlo, ak musí“. Bezcharakternosť a oportunizmus, ktoré cítiť z týchto slov, tu však nemožno chápať v morálne pejoratívnom zmysle. **Machiavellimu** ide o optimálne racionálne konanie (pragmatickú voľbu medzi zlom a dobrom) s konkrétnym cieľom. Bezcharakternosť a politický oportunizmus sú synchronizované s ľudskými pocitmi, záujmami a potrebami. Manipulatívnu virtuozitu, skutočné umenie vládnuť, môže dosiahnuť len človek nezaujatý a nedisponujúci žiadnymi pocitmi.

Machiavelliho opis nového vladára (*principe nuovo*) vrcholí v alegorickom obraze bytosti stelesňujúcej vlastnosti zvierat a aj človeka. Takáto bytosť je inkarnáciou odvahy a ľstivosti, dobra a zla. Vladár, zvlášť ten, ktorý len nadobudol vládu, je vystavený útokom, *fortuny* a nemôže sa spoľahnúť na „zbraň zákonov“, vlastnú ľuďom. Musí siahnúť do arzenálu zvierat a použiť silu leva a chytrosť líšky. Vladár, napoly zvierat a napoly človek, „*sa musí vedieť správať aj ako zvierat, aj ako človek; jedna povaha bez druhej nie je trvanlivá*“.

Odpoveď na otázku, odkiaľ vychádza tento pesimistický, ale realistický obraz človeka je pre **Machiavelliho** jasná: je to poznanie ľudskej prirodzenosti a je to história ako *magistra vitae*, ktorá prináša odpovede vysvetľujúce politické skutočnosti. História nás učí, ako politika v skutočnosti funguje, aké sú motívy, ktoré viedli politikov ku konkrétnemu konaniu. Len z histórie môžeme čerpať relevantné poznatky a ponaučenia. Východiskom tohto presvedčenia bol **Machiavelliho** názor, že v dejinách pôsobia určité zákonitosti, ktoré sa neustále opakujú a ktoré sú potvrdzované konkrétnymi historickými udalosťami. História nepozostáva z jednotlivých, celkom rozdielnych, neporovnateľných a neopakovateľných udalostí. História je určovaná *necessità* (nevyhnutnosťou). Spoznať historické zákonitosti je možné vďaka konštantám ľudskej prirodzenosti. Na podobné situácie reagujú ľudia podobne a ich konanie má podobné dôsledky – či už v počiatkoch Ríma alebo v epoche renesancie. Len tak môže história slúžiť ako učiteľka života. „*Ked' si všimneme staré a nové udalosti, zistíme, že všetky mestá a všetky národy, vždy mali rovnaké želanie a rovnaké túžby*“ – to sú slová, ktoré čítame v **Machiavelliho** *Úvahách*.

Idea historickej nevyhnutnosti je u **Machiavelliho** spojená s ideou harmónie. Tak ako vesmír, aj zem má svoju harmóniu: je na nej nielen dobro, ale aj zlo (*tanto di buona di tristo*). Rovnako ako zlo i dobro putuje „od krajiny do krajiny“. Najlepšie vlastnosti ľudí: schopnosť konať, energia, iniciatíva a odvaha (čo synteticky zhrnul do pojmu *virtù*) boli v minulosti monopolom „veľkých národov“. Dnes *virtù* nachádzame medzi rôznymi národmi. V cyklickom vývoji

štáty upadajú, aby sa zrodili do novej slávy. Cítíme tu prvky historicko-filozofickej špekulácie, ale je to aj myslenie veľmi konkrétne: národ, ktorý stratil *virtú* a upadol (Taliansko) má šancu na obrodu.

5 Recepcia Machiavelliho a machiavellizmu

Machiavelliho dielo obsahuje veľa cenných a originálnych myšlienok. Charakterizuje ho veľký realizmus a sociologizmus. Pozorovanie spoločenského života a odmietnutie abstraktných téz typických pre špekulatívne dedukcie stredovekých mysliteľov mu umožnili, podobne ako v minulosti **Aristotelovi**, priviesť do politiky prvok vedeckého poznania. Jeho teóriu charakterizoval dôsledný laicizmus, odklon od náboženských autorít a tradícií. Bol prvým, kto dôsledne oddelil politiku od etiky a skúmal politiku ako techniku moci, ako určitý druh manipulácie s ľuďmi. **Machiavelliho** analýza motívov politickej činnosti, zdôraznenie, že ľudia vždy a všade konajú pod vplyvom osobných ambícií a egoistického prospechu, mala nemalý vplyv na historikov, sociológov, sociálnych psychológov a politológov. So svojim presvedčením, že keď „*prijímame rozhodnutia*“ neuvažujeme, čo je „*spravodlivé a nespravodlivé*“, čo je „*ľudské a čo ukruté*“, vytvoril amorálnu koncepciu „*prirodzeného stavu*“, ktorá zohrala ako ukázal Meinecke (F. Meinecke, 1963) zásadnú rolu v novovekej histórii.

Odkaz veľkého Florentána zaznieva už päť storočí a platí to aj pre dnešok. S jeho menom je spojená sláva, ale je sprevádzaná aj „*mnohými čiernymi bielymi legendami*“ (W. Waetzold, 1943). **Machiavelliho** ohlas spočíva predovšetkým na posmrtno vydanom *Vladárovi*. Až do 18. stor. platil autor tejto knihy, minimálne u svojich nepriateľov, za *homo unius libri*, akoby napísal len *Vladára*. Meno autora a s ním spojený spôsob politiky riadenej heslom „účel svätí prostriedky“ – machiavellizmus sa stal synonymom amorálnosti a bezohľadnej mocenskej politiky.

Prvým „*antimachiavellistom*“ bol kardinál **R. Pole**, nepriateľ cirkevnej politiky anglického kráľa **Henricha VIII. Pola**, ktorý odsúdil *Vladára* ako produkt satanistického myslenia, možno považovať za tvorca nenávisťnej legendy o **Machiavellim**, ktorá pretrváva do dnešných dní. Už v dvadsiatych rokoch 16. stor. s **Machiavelliho** koncepciou štátu a s machiavellizmom polemizoval sekretár Milánskeho kardinála **G. Boteros**. Odsúdenie **Machiavelliho** učenia o politike ako separátnej sféry ľudskej činnosti nezávislej od etiky neobyčajne zosilnelo v období protireformácie, ktorá energicky zdôrazňovala supremáciu

katolíckej cirkvi nad svetskou mocou. Jezuiti symbolicky upálili slamenú bábku predstavujúcu **Machiavelliho** a jeho kniha sa dostala do prvého publikovaného indexu *librorum prohibitorum*. Uznania sa autorovi *Vladára* nedostalo ani v tábore predstaviteľov reformácie. V očiach francúzskych kalvinistov bola krvavá bartolemejská noc (24. augusta 1572) manifestáciou politiky à la **Machiavelli**. Negatívny postoj k **Machiavellimu** pretrval aj do epochy osvietenstva, kedy pruský panovník **Fridrich II.** publikoval svojho *Antimachiavella*. Negatívnemu hodnoteniu diela tohto humanistu sa nevyhli ani politickí filozofi v 20. storočí. Najznámejším z nich je **L. Strauss**, ktorý vo svojich *Myšlienkach o Machiavellim* publikovaných v r. 1958 označil **Machiavelliho** za „učiteľa zla“ a jeho doktrínu za „gangsterizmus“, zodpovedný za zničenie „veľkej tradície“ západného prirodzeno-právneho myslenia.

Epocha osvietenstva priniesla aj iný, pozitívny obraz **Machiavelliho**. Vďaka florentskému sekretárovi za jeho realizmus a empirizmus nevyjadril len **F. Bacon**, ale aj **B. Spinoza** vo svojom nedokončenom diele *Tractatus politicus*, ktorý upozornil na iný motív v jeho diele – slobodu. Práve obhajoba slobody viedla v nacionalistickom kontexte 19. stor. k vytvoreniu nového obrazu **Machiavelliho** ako priateľa ľudu, bojovníka za slobodu a národnú nezávislosť. Nikto z novovekých politických mysliteľov nebol ovplyvnený **Machiavellim** viac ako **J. J. Rousseau**. **Rousseau** odhalil za závojom rád kniežatám pointovanú formuláciu republikanizmu, keď napísal, že **Machiavelliho Vladár** je „v skutočnosti kniha republikána“. **Rousseauove** politické spisy sú preniknuté citátmi a odkazmi na **Machiavelliho** – najvýraznejšie to vidíme v slávnej kapitole o zákonoch a zákonodarstve v *Spoločenskej zmluve*. Iný pohľad na **Machiavelliho** mýtus o moci nám na konci 19. stor. ponúka **F. Nietzsche**. Nemecký filozof vo svojej *Vôli k moci* pod vplyvom *Vladára* opisuje nihilistický ideál politického konania (moci orientovanej len na holé vládnutie) a **Machiavelliho** ako „typ dokonalosti v politike“.

Oslobodzujúce pôsobenie **Machiavelliho** v zmysle deziluzionizácie a dezideologizácie vysvetľovania motívov ľudského konania platí dodnes. **James Burnham**, ktorý sa vo svojej práci zaoberal „machiavellizmom“ podrobne, charakterizoval nemenej ako 13 znakov tohto učenia. Podľa **Burnhama** najvýznamnejšie tézy, ktoré platia aj v súčasnosti, sú: 1. Objektívna politická veda je možná, 2. Jej predmetom je analýza zápasu o sociálnu moc. 3. Logické a racionálne konanie, na rozdiel od nelogického konania, hrá podriadenú úlohu. 4. Historická a politická veda sa má sústrediť predovšetkým na výskum elít. 5. Panstvo elít spočíva na násilí a podvode, v činnosti elít

nachádzame dve protikladné tendencie: aristokratickú a demokratickú. 6. Dlhodobá sa v tomto procese presadzuje demokratická tendencia. 7. Štruktúra elít sa mení v periodických cykloch (Burnham, 1943).

K najdôležitejším prvkom **Machiavelliho** politickej teórie, ktoré sú konštantné a dnes platia ako klasické, patrí: po prvé, oddelenie politiky od etiky (a v dôsledku toho pochopenie politiky ako technického konania za účelom moci), po druhé, cyklická teória elít (na rozdiel od antických filozofov chápaná kauzálne), po tretie, originálne a nové impulzy pre „realistickú školu“ vo výskume medzinárodných vzťahov (v ktorej je moc základnou kategóriou a stredobodom štúdia). Najoriginálnejším a najväčším prínosom zostáva **Machiavelliho** analýza motívov politickej činnosti, ktorá mala nemalý vplyv na sociológov a sociálnych psychológov v 19. stor. a neskôr na behavioristicky orientované spoločenské vedy v 20. storočí. Obdiv k **Machiavelliho** realizmu a sociologizmu mnohých viedla k tomu, že ho označili ako **Galileiho** politickej vedy, ako skutočného zakladateľa autonómnej vedy o politike.

Literatúra:

- BURNHAM, J. 1943. *The Machiavellians*. Chicago: Gateway, 1943.
- DRUWE, U. 1995. *Politische Theorie*, München: Neuried, 1995. 427 s. ISBN 978-3-89391-756-3.
- CHABOD, F. 1958. *Machiavelli and the Renaissance*. London: Bowes & Bowes, 1958.
- KERSTING, W. 2006. *Niccolo Machiavelli*. Munich: Verlag C.H. Beck, 2006. ISBN 978-3-406541285.
- MACHIARELLI, N. 1968. *Vladár. Úvahy o vláde*. Bratislava: Tatran, 1968. ISBN 61-904-68.
- PFETSCH, F. R. 2012. *Theoretiker der Politik: von Platon bis Habermas*. Baden-Baden: Nomos, 2012. 638 s. ISBN 978-3-8329-7493-0.
- MEINECKE, F. 1963 *Die Idee der Staatsräson : in der neueren Geschichte*, München, Berlin: R. Oldenbourg, 1963.
- SCHWAABE, CH. 2010. *Politische Theorie 1. Von Platon bis Locke*. München: Wilhelm Fink Verlag, 2010. 172 s. ISBN 978-3-7705-4481-3.
- SKINNER, Q. 1995. *Machiavelli*. Praha: Argo 1995. 105 s. ISBN 80-85794-61-6.
- STERNBERGER, D. 1984. *Drei Wurzeln der Politik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984. ISBN 3-518-37532-6
- STRAUSS, L. 1958. *Thoughts on Machiavelli*. Glencoe: The Free Press, 1958.

WAETZOLD W. 1943. *Niccolò Machiavelli*. München, 1943.

WHITE M. 2006. *Machiavelli. Nepochopený muž*. Praha: BB/art, 2006, 294 s.
ISBN 80-7341-667-0.